

Ankara Üniversitesi

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi

OTAM

Sayı 24/Güz 2008

Journal of
The Center for Ottoman Studies,
Ankara University

ANKARA - 2010

Gümüşhane (070340)

Afet (010693)

Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler
(1888-1910)

Natural Disasters in the Gümüşhane Sanjack
(1888-1910)

Alpaslan Demir*

Esat Aktaş**

Özet

Doğal afetler, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik hayatını etkileyen faktörler arasındadır. Bu afetler neticesinde pek çok kişi hayatını kaybederken, hayvanlar telef olmuş, ev ve araziler hasar görmüş, toprak verimsizleşerek üzerinde hayat mücadelesi veren insanları doyuramaz hale gelmiştir. Bunun bir örneği olarak bu çalışmada, doğal afetlerin meydana gelmesine coğrafi yapısı müsait olan Gümüşhane Sancağı'nda 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında peş peşe meydana gelen afetler ele alınarak, arşiv kayıtlarının ışığında incelenmeye ve bu felaketlerin topluma ve devlete olan etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gümüşhane, Sancak, 19. yüzyıl, Doğal Afetler, Sel, Kuraklık.

Abstract

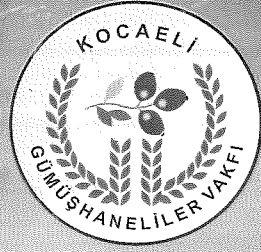
Natural disasters are among the factors effecting the social, cultural and economic life of societies. As a result of these disasters, many people and animals have died, many houses and lands have been damaged, lands became unfertile and could not meet the basic needs of the people. This paper provides narrations of natural disasters examined under the lights of archive sources, and presents the effects of these disasters on the government and society based on certain sources.

Keywords: Gümüşhane, Sanjak, 19th Century, Natural Disasters, Flood, Drought.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Tokat. (e-posta: alpaslandemirtr@yahoo.com)

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Erzurum. (e-posta: turkogluturk.52@hotmail.com)

Gümüş

Ufuklar

Sayı: 19 Yıl: Ocak 2010

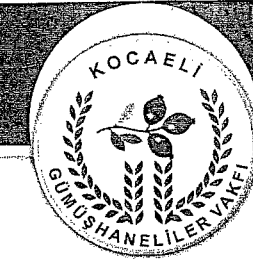
İLİM VE KÜLTÜR DERGİSİ

Gümüşhane (070340)

Türk milletinin
elinde tuttuğu meşâle
müsbet ilim meşâlesidir.

M.Kemal Atatürk

1909 YILINDA KOĞANS (KALE) NAHIYESİNDE AÇLIK NEDENİYLE MEYDANA GELEN ÖLÜMLER

Yrd. Doç. Dr.
Alpaslan DEMİR
Gaziosmanpaşa Üni.
Fen Edebiyat Fak.
Tarih Bölüm Bşk. Yard.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere 1907 yılında başlayan kuraklık 1908 yılında daha şiddetli bir şekilde Gümüşhane ve çevresini etki altına almış ve bölge insanının büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Gümüşhane Sancağı'nda süren kuraklıktan dolayı, köylerde yaşayan halkın üçte birinden fazlası sahil bölgelerine göç etmiştir.[1] Bu durumun önlenmesi ve bu sıkıntıların daha vahim neticeler doğurmaması için bölge idarecileri devletin ilgili birimlerine müracaatlarda bulunarak, ihtiyaç sahiplerine yardım yapılmasını talep etmişlerdir. Fakat, bu konuda Ticaret ve Nafia Nezareti'nin görüşü pek çok yerdeki ihtiyaçlar sebebiyle, ancak acil derecede ihtiyaç duyan halka hane başına belirli bir miktarda yardım yapılabileceği ve bu surette halkın tefecilerden yüksek faizlerle borç alarak daha fazla müşkül duruma düşmelerinin önüne geçilebileceği şeklinde olmuştur. Netice olarak devlet, en fazla ihtiyacı olan halkın doğru bir şekilde tespit edilerek nizamı dairesinde Ziraat Bankası'ndan kefalet suretiyle munasip miktarda -300'den 500 kuruşa kadar- borç verilebileceğine karar vermiştir.[2] Bu arada, Dahiliye Nezareti'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 18 Şubat 1909 tarihli telgrafta, Gümüşhane

ahalisinin son derece sıkıntıda olduğuna, bazı mahallerde can kayıplarının meydana geldiğine ve muhtaç halka yapılan yardımların ihtiyaçlarına nispetle az olduğuna dair bölge mebusları tarafından bilgi verildiği ifade edilmiş ve konunun araştırılması istenmiştir. Bunun yanında, muhtaç durumda olanların mümkün olduğu kadar istihdamı ve böylece geçimlerinin temin edilmesi de istenmiştir.[3] Bu konu hakkında Trabzon Vilayeti'nin Dahiliye Nezareti'ne verdiği cevap ise, kuraklığın başlangıcından 18 Şubat 1909 tarihine kadar her hangi bir can kaybı ya da hayvan telefatinin söz konusu olmadığı şeklinde olmuştur. Ayrıca, 1908 yılının sonunda kuraklıktan dolayı en fazla muhtaç duruma düşmüş olanlardan bir kısmının aileleri ile beraber Trabzon'a göç ettiği, çalışmaya gücü yetenler müteahhid ve belediye dairesi aracılığıyla bayındırlık ve belediye işlerinde istihdam edildiği bilgisi verilerek, hasta ve sakatlık nedeniyle çalışamayacak durumda olanlara ise kurulan komisyon aracılığıyla yardım yapılarak geçimlerinin temin edildiği ifade edilmiştir. Bu şekilde, muhtaç kişilere yardım yapılmasına rağmen bunların içerisinde bazı art niyetli kişilerin devletten daha fazla para alabilmek uğruna mebuslara başvurmuş olabileceklerinin de akla geldiği telgrafta belirtilmiştir.[4]

Şubat ayındaki yazışmalardan kuraklığın etkisiyle her hangi bir can kaybı yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Fakat, Şubat ayındaki yazışmalarda her hangi bir can kaybı olmadığı ifade edilse de aslında bu tür haberler bile halkın içinde bulunduğu vahameti ortaya koymaktadır. Nitekim, Trabzon Vilayeti'nden Dahiliyeye gönderilen 2 Mayıs 1909 tarihli bir evrakta "kaht u galâ ilcâ'sıyla muhâfaza-i hayat idemeyerek beş kişinin vefat eylediği" haberi verilmektedir.[5] Belge 2 Mayıs 1909 tarihini taşısa da Koğans (Cumhuriyet dönemindeki adı Kale'dir) nahiyesinde meydana gelen ölümler ile ilgili yapılan tahkikatta[6] alınan ilk ifadenin 19 Mart 1909 tarihini

- GOMUŞHANE (070340)

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 1, Article Number: 4C0080

HUMANITIES

Received: October 2010

Accepted: January 2011

Series : 4C

ISSN : 1308-7320

© 2010 www.newwsa.com

Alpaslan Demir

alpaslandemirtr@hotmail.com

Gaziosmanpaşa University

Tokat-Turkey

16. YÜZYILDA KELKİT KAZASI'NDA ŞAHİS ADLARI

ÖZET

Bu çalışmada 1530 ve 1591 tarihli Tapu Tahrir Defterleri kullanılarak Kelkit Kazası şahıs isimleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede 1530 yılında toplam oğul neslinde 1080, baba neslinde ise 606 kişinin verisi incelenmiş ve oğul neslinde 329, baba neslinde ise 219 isim tespit edilmiştir. 1591 yılında oğul neslinde 2484, baba neslinde 1556 kişi bulunmaktadır. Oğul neslinde 382 isim mevcut iken baba neslindeki isim sayısı 308'dir. İki deftere göre toplam kişi adedi oğul neslinde 3564, baba neslinde 2162'dir. Bunlara ait toplam 726 aded isim bulunmaktadır. Bu isimler, 1530 ve 1591 tarihlerindeki verileri mukayese edilerek köken, kullanım yüzdeliği, isim çeşitliliği vb. bakımlardan incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Onomastik, 16. Yüzyıl, Kelkit, Osmanlı, Tahrir Defterleri

PEOPLE NAMES IN KELKIT TOWN IN SIXTEENTH CENTURY

ABSTRACT

In this study, Tahrir Registers dated 1530 and 1591 were used and the names of person in Kelkit were evaluated. In this frame, in 1530, in total in generation of son the data of 1080 people an in generation of father the data of 606 people were examined an in generation of son 329 name and in generation of father 219 name were determined. There were 2484 people in generation of son in 1591 and 1556 people in generation of father. There were 382 names in generation of son, but there were 308 names in generation of father. According to these two Tahrir Registers, the number of people in total there were 3564 in generation of son and 2162 in generation of father. There were 726 names belongs them. These names were examined according to using percentage, variation of the names and origin and also the data of them in 1530 and 1591 were compared.

Keywords: Onomastik, Sixteenth Century, Kelkit, Ottoman, Tahrir Registers

1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Koğans Kazası

The Kaza of Koğans According to Awarid Register Dated 1642

Alpaslan DEMİR*
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Özet

1518, 1530 ve 1591 yıllarına ait Tahrir Defterlerinde Bayburt'a bağlı nahiye, 1642 'Avâriz Defterinde ise kaza olarak zikredilen Koğans, Trabzon-Erzurum-Tebriz ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle coğrafi olarak önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Koğans'ın 1591 yılı tahrir verileri ile 1642 yılı 'avâriz kayıtları nüfus-yerleşme bağlamında mukayese edilmeğe ve 1642 yılına ait kayıtlar çerçevesinde nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koğans, Gümüşhane, 'Avâriz Defterleri, Nüfus, Yerleşme.

Abstract

The first tahrir of our working site done by Ottoman after the conquest of the region which is in the borders of Gümüşhane occurs in 1518 and this region is registered as a nahiye attached to Bayburt as well as recorded in Tahrir Registers that belong to the years of 1530 and 1591. Koğans is mentioned as kaza in 'avariz Register bearing the date of 1642, can be said to be geographically having an important position because of standing on Trabzon-Erzurum-Tebriz trade route. In this study Koğans' data of register belonging to the years of 1591 and 1642 has been compared in the context of population – settling and the structure of the population has been tried to be revealed in the frame of registers of 1642.

Keywords: Koğans, Gümüşhane, 'Avâriz Register, Population, Settling.

Giriş

Koğans (Kovans) veya Cumhuriyet dönemindeki ismiyle Kale, 1978-79 yılına kadar Gümüşhane ilinin merkezine bağlı bir bucak olarak idari vasfını devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra köye dönüştürülen Kale'nin geçmiş dönemde kendisine bağlı köylerinin hemen tamamı halihazırda Gümüşhane merkeze bağlıdır (Demir, 2011 a: 125-126).

Gümüşhane bölgesi gerek tarihi gerekse kültürel olarak "Aşağı Dere" ve "Yukarı Dere" şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Dere, Doğu Karadeniz ve

* Yazışma Adresi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Taşçıiftlik TOKAT, e-mail: alpaslandemirtr@yahoo.com.

Gümüşhane (070340)

XVI. Yüzyılda Koğans Nahiyesi: Nüfus ve Yerleşme

Koğans Township in the XVIth Century: Population and Settlement

Alpaslan Demir*

Özet

XVI. yüzyılda Bayburt'a bağlı olan Koğans (Kovans) Nahiyesi ya da Cumhuriyet dönemindeki ismiyle Kale, 1978-79 yılına kadar Gümüşhane merkeze bağlı bir bucak olarak idari vasfını devam ettirmiştir. Bu çalışmada, Koğans Nahiyesi kayıtlarının yer aldığı 1518, 1530 ve 1591 tarihli üç adet tahrir defteri kullanılarak Koğans Nahiyesinin XVI. yüzyıldaki nüfus ve yerleşme yapısı incelenmiştir. Bu çerçevede, özellikle nüfusun dini yapısında meydana gelen değişimler üzerinde durulmuş ve bunun nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Koğans Nahiyesi – Gümüşhane - XVI. Yüzyıl - Tahrir Defteri – Nüfus - Yerleşme.

Abstract

Koğans (Kovans) Township belongs to Bayburt in the 16th century or the name of Kale in the Republic period, sustained the administrative facility as a district belongs to the center of Gümüşhane to 1978-79 years. In this study, the three pieces of Tahrir Registers dated 1518, 1530 and 1591 that there were records about Koğans Township have been used and the population and settlement structure of Koğans Township in the 16th century. In this frame, especially the change that happened in the religion structure of the population have been emphasized and their causes have been explained.

Keywords: Koğans Township – Gümüşhane - XVIth Century - Tahrir Registers – Population – Settlement.

Giriş

Koğans (Kovans)¹ veya Cumhuriyet dönemindeki ismiyle Kale, 1978-79 yılına kadar² Gümüşhane³ merkeze bağlı bir bucak olarak idari vasfını devam ettirmiştir. Günümüzde idari

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat.

¹ Bu isim çeşitli çalışmalarda Kovanis, Kökas, Kokans şeklinde okunmasına karşın, Tahrir defterlerinde (BOA.TD. 60: kef vav kef sin / BOA.TD. 966: kef vav kef elif nun sin / TKGM. KKA. TD. 46: kef vav kef elif nun sin) geçen şekliyle doğru okunuşu Koğans'tır. Bu bölgede yaşayanlar Kale'nin eski ismini Koğans ve Kovans şekillerinde zikrederler. "Kale" adını almadan önce buradaki okuldan mezun olanların diplomalarında da "Koğans" olarak yazılmıştır. Yağmurdereliler de "Koğans" veya "Govans" şeklinde iki türlü telaffuz ederler.

² Gümüşhane Valiliği ile görüşülmesine karşın Kale'nin köye dönüş tarihiyle ilgili resmi belgeye ulaşılamadı. Kale köyü muhtarı Kurban Tokmak'la 5 Ekim 2010 tarihinde yapılan görüşmede muhtarın verdiği tarih 1978-79'dur.

1 KASIM 1991

TMM

madde : Gümüşhane

A. Br. : c.X , s. 154-156

B. L. : c.VIII , s. 4839-40

F. A. : c. , s.

M. L. : c.V , s. 429-430

T. A. : c.XVIII , s. 163-166

564. Trabzon salnameleri'nde Gümüşhane sancağı / hazırlayan Sabri Özcan San. - Gümüşhane, [circa 1992]. - 151 S. : Kt. - (Gümüşhaneliler ve Gümüşhaneyi Sevenler Hizmet Vakfı yayındır ; 3)
Text türk. 10 E 4840

5 KASIM 1991

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Bu ildeki camii, kuran kursu, din görevlisi, öğrenci v.s konularda ki istatistik bilgiler için "CAMI"

poşetine müracaat ediniz.

6863. San, Sabri Ö.: Gümüşhane kültür araştırmaları ve yöre ağızları / Sabri Özcan San. - Ankara, 1990. - XVI, 632 S. : Ill. - (Kültür Bakanlığı yayınları ; 1212 : Gençlik ve halk kitapları dizisi ; 54)
Inhalt: Zur Kultur und den Mundarten von Gümüşhane. - Text türk.
ISBN 975-17-0683-1 31 A 12269

22 SUBAT 1991

915.611205

TU.G Turkey [Yearbooks]

Gümüşhane il yillığı 1973.- Ankara: [T.C.
İçişleri Bakanlığı Gümüşhane Valiliği], 1973.
167, [5] p., [22] leaves of plates: ill.
(some col.), maps; 28 cm.

Title on added t.p.: Cumhuriyetin 50.
yılında

1. Gümüşhane I. Title

7036

Haz. Nasuhi Ünal Karacaslan,

Gemiset ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu
(13-17 Haziran 1990, Gümüşhane 1991)

TÜRKİYE'DE YER DEĞİŞTİREN ŞEHİRLER VE GÜMÜŞHANE ÖRNEĞİ

Prof.Dr. Metin TUNCEL *

Çok eski dönemlerden beri şehir yerleşmesine sahne olan Anadolu'da¹ bu eski şehirlerden bazılarının sadece harebeleri görülmekte, bazılarının ise harabeleri bile görünmemekte yalnız eski kaynaklarda isimlerine rastlanmaktadır. Şehirlerden bazıları ilk kurulduğu yerde günümüze kadar yaşama imkânı bulduğu halde, bazıları da kuruldukları ve uzun süre yaşadıkları ilk yerleşme yerlerini terkederek başka bir yerde devamlılıklarını sürdürmüşlerdir. Şehirlerimizde görülen bu yer değiştirme olayları çeşitli nedenlerle meydana gelmiştir². Bu nedenlerden bazıları doğal olaylardır. Bazı yer değiştirmeler ise sosyo-ekonomik nedenlerle olmuştur.

Aşağıda Gümüşhane şehrinin yer değiştirmesi olayına geçmeden önce, Ülkemizdeki yer değiştirme olaylarına kısaca değinmek ve bunlara ait bazı örnekler vermek istiyoruz .

İlk önce doğal olaylar sonucunda yer değiştiren şehirlere temas edeceğiz: Ülkemizde şehirlerin yer değiştirmesine neden olan doğal olayların başında deprem gelir.³ Deprem sonucunda yer değiştiren şehirlerin en tipik örneğini 1939 yılının bitimine üç gün kala 26/27 aralık gecesi şiddetli bir depremle sarsılan Erzincan şehri meydana getirir. Depremden önceki Eski Erzincan, demiryolunun güneyinde yayılıyordu. Depremden sonra kurulan Erzincan ise demiryolunun kuzeyinden başlayarak ovanın kuzey kenarına kadar yayılmaktadır. Deprem sonucunda yer değiştiren şehirlerin tek örneği Erzincan değildir. Daha küçük boyutlarda başka yerleşmeler de deprem sonucunda yerlerini değiştirmişlerdir. Mesela Kelkit vadisindeki Erbaa, 1939 Erzincan depreminde tahribat gördüğü gibi 1942 ve 1943 senelerindeki şiddetli depremlerle de yıkıldı. Erbaa'yı artık eski yerinde kurmak düşünülmedi,

* I.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Tuncel, M. - "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları". Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan. İstanbul 1981, s.309-350.

² Tuncel, M. - "Türkiye de yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not" I.Ü.Coğrafya Enstitüsü Dergisi Sayı: 20-21 s.119-128. İstanbul. 1977.

³ Tuncel, M.; "Türkiye'de Doğal Olaylar Sonucunda Yer Değiştiren Kentler" Ist. Yerbilimleri (Ist. Earth Sc.Rev.) sayı : 1-2, S.115-124. İstanbul, 1981.

Gümüşane Vilâyeti

Coğrafîyi, Tarihî, İktisadî ve İktisadî Durumunu
Gösterir Broşür

DERLEYEN
Ortaokul Tarih Öğretmeni
İ. Namık Tağudat

19. Ağustos /1936
Çarşamba

GÜMÜŞANE VİLÂYETİ BAKİMEYİ

GÜMÜŞANE VİLÂYETİ

— 1 —

Coğrafi Kısım

Kayıt No 32993

1 — Mevki ve mesaha: Vilâyetimiz; Trabzon, Rize, Erzurum, Erzincan ve Giresun vilâyetleriyle hem hudut olup mesahası 9590 kilo metre murabbahtadır.

2 — Yeryüzü şekli: Vilâyetin şimal ve ortaları yani Torul ve merkez kazaları tamamile arızalı ve dağlıktır. Garp ve cenup kısımları geniş ovalar ve münbit vadilerle bezenmiştir.

Belli başlı dağları: Vilâyetin şimalini kabilayan ve ancak 2032 metreden fazla bir yükseklikte geçit veren Zigana, şarkı karahisar hüdudunda gâvur, Erzincan boyunda 3010 yüksekliğinde geçit veren Sipikör, Erzurum hüdudunda 2463 rakımile aşılın Kop dağlarıdır. Bu dağlar vilâyeti adeta dört bir taraftan çerçiveler. Vilâyetimiz bu çerçivâ içinde kendine mahsus mutedil ve tatlı bir iklim'e malik olan, mustakil bir vilâyet olarak idaresinde bir çok faydalar görülen, bölünme ve parçalanma kabul etmeyen bir küldür.

Köse ve yavuk dağları (1850) kaza sınırlarını çizen tabii mualardır.

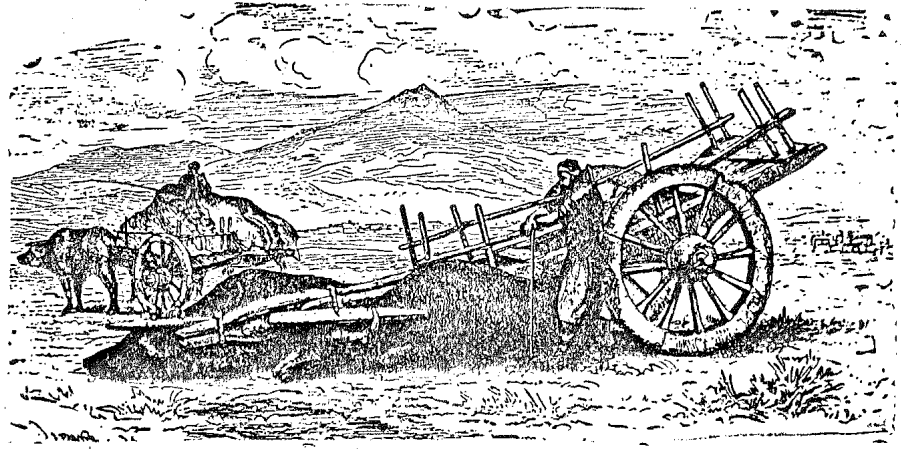
Coruh, Kelkit vadileri eşsiz ve zengin birer ova, Harşit vadisi emsalsiz ve şirin bir meyva bağçesidir.

3 — Vilâyetimizin fevkalâde yabis ve sağlam olan havası halkına sağık, dinçlik ve neşe dağıtır. Gerek kasaba ve gerek köylerde 90 — 100 yaşına kadar yaşamak tabii ve ahvali adiyeden sayılır. Temmuz ayının en sıcak günü 31 dereceyi geçmediği gibi ikinci kânunun azâmi suhneti — 12 dereceden aşağı düşmez. senevi yağış miktarı 400 — 450 milimetre arasındadır. Nisan ve Mayıs en yağışlı aylardandır. kar mesturiyeti 20 — 25 günü geçmez. Üç seneden beri yapılan meteor tetkiklerinde 30 santimetreden fazla kar kalınlığı ölçülmemiştir.

TRABZONDAN ERZURUMA

Türkçeye çeviren :
Reşad Ekrem Koçu

*İçinde muharririn tabiat üzerinden yaptığı
31 resim vardır.*

İSTANBUL
ÇİĞİR KİTABEVİ
153 Ankara caddesi 153

Aynı zamanda mektebin muallimi olan imam, belki işlerinde okumasını bilen yegâne adam, Trabzon paşasının bana verdiği buyurulduyu görmeğe geldi.

Evvelâ kâğıdın muhteviyatını anlayamadı. Fakat bir müdde sökmeğe çalıştıktan sonra manasını anlar gibi oldu. Hemen « benim gibi bir adamın bir kuş gibi açıkta yatamayacağını » söyleyerek bana daha iyi bir yer bulmak istedi. Kendisinden beni sadece rahat bırakmasını istedim.

İlk günböyle geçti. Ertesi, güneş, yalnız tepelerini yaldızladığı dağları aştıktan sonra yeni zaptiyem ile beraber çıktım, bütün gün, bazan çam ağaçlarının örüşmüş dalları altında, bazan çayırların ortasında böcek ve nebat aramağa koyuldum. Nadir ve kıymetli ve bol bir yük ile döndüm. Bana elinde bazan bir çiçek bazanda bir *coléoptère* ile dönen bu iriyarı yeni jandarmanın gayretini kaydetmeliyim.

Bir çok günler böyle faydalı ve zevkli olarak geçti. Köyün çocukları, benimle canciğer oluvermişlerdi, buldukları bütün hayvanları bana getiriyorlardı. Gayretlerinin karşılığı da benim meteliklerim oluyordu.

Memleket maden bakımında çok zengin. Köy kenarında bana birçok terk edilmiş bakır madenleri gösterdiler. Dağın tepesinde toprak yüzünde muazzam mıknatıslı demir nümuneleri gördüm. Fakat vaktile işletildiğine dair hiç bir iz bulamadım.

Gümüşhanede bir kaymaklı

Gümüşhane

Mevsimlerin havası arasında büyük farklar olduğundan bu memleket halkı kışın vadinin dibinde, bahar ve günde yamaçları arasında, yaylada otururlar. Yayla zamanı mayıstan ağustos sonuna kadardır. Sürüler bu mevsimde yaylada çok güzel ot bulur. Vadide, ormanlık mntakada ve yaylada birer evleri vardır. Bu daimi muhaceret esnasında köylüler iğneden ipliğe bütün eşyalarını da beraber taşırlar. Binaenaleyh bu evlerden iki tanesi, zaman zaman, tamtakır boş kalır. Vadide meyva bahçeleri vardır: muhtelif cins kiraz, bir kaç çeşit erik, ceviz, fındık ağaçları, bağ kendiginden yetişir; fakat üzümü pek kötüdür. Tütün ekilir. Tütün, kurutulduktan sonra, hiç bir muameleye tabi tutulmadan kıyılıp içilir. Daha yukarılarda hububat ekerler.

Bu köylerin civar şehirlere münasebetleri azdır. İhtiyaçları mahduttur. Topraklarının mahsulü kendilerine kâfi gelmektedir. İçlerinde en zengininin bir kaç yüz kuruş parası vardır.

10 9 AĞUSTOS 1991

GÜMÜŞHANE VALİLİĞİ

GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE GÜMÜŞHANE
SEMPOZYUMU
(13-17 Haziran 1990)

Bildirileri basıma hazırlayan
Prof.Dr.Nasuhi Ünal KARAARSLAN

ANKARA-1991

İÇİNDEKİLER

Prof.Dr.Nasuhi Ünal KARAARSLAN	TAKDİM...	VII-X
AÇIŞ KONUŞMALARİ: 1-20		
Adalet Bakanı Mahmut Oltan SUNGURLU'nun Konuşması.....		3-9
Gümüşhane Valisi Erdinç BÜYÜKAKALIN'ın Konuşması		11-14
Gümüşhane Belediye Başkanı Naim AĞAÇ'ın Konuşması		15-18
Atatürk Üniversitesi Rektörü Adına Prof.Dr. Ahmet ÇAKIR'ın Konuşması.....		19-20
BİLDİRİLER 21-706		
Prof.Dr.Ercüment KURAN		
Cumhuriyet Devrinde Gümüşhane'nin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi.....		23-27
Prof.Dr.Metin TUNCEL		
Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler ve Gümüşhane Örneği		29-33
Doç.Dr.Kamuran GÜÇLÜ		
Gümüşhane İlinin Rekreasyon Potansiyeli.....		35-45
Yard.Doç.Dr.Ilgar KIRZIOĞLU		
Gümüşhane Kentinin İmar Plânlama Çalışmaları		47-53
Y.Mimar Rıdvan KUTLUTAN		
Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler		55-67
Prof.Dr.Fahrettin KIRZIOĞLU		
Osmanlı Tapu Tahrir ve Mühimme Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy / Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine "Hükümler"den Örnekler.....		69-77
Prof.Dr.Enver KONUKÇU		
Ruy Gonzales de Clavijo'nun Gümüşhane Yöresindeki Yolculuğu ...		79-84
Yrd.Doç.Dr.Salim CÖHÇE		
Ruy Gonzales de Clavijo'nun Notlarına Göre Gümüşhane ve Çevresi		85-92
Abdullah SAYDAM		
Milli Mücadelede Gümüşhane		93-100
Selâhattin TOZLU		
Gümüşhane ve Çevresindeki Ermeni Hareketleri.....		101-112
Okt. Osman ŞEN		
Şeyh Eşref Ayaklanması ve Gümüşhane.....		113-117

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM

NEW EDITION

PREPARED BY A NUMBER OF
LEADING ORIENTALISTS

EDITED BY

B. LEWIS, CH. PELLAT AND J. SCHACHT

ASSISTED BY J. BURTON-PAGE, C. DUMONT AND V. L. MÉNAGE AS
EDITORIAL SECRETARIES

UNDER THE PATRONAGE OF
THE INTERNATIONAL UNION OF ACADEMIES

VOLUME II

C—G

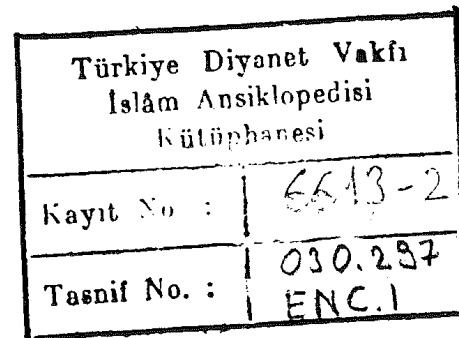
PHOTOMECHANICAL REPRINT

LEIDEN
E. J. BRILL

1965

LONDON
LUZAC & CO.

After the inauguration of the French Protectorate in Morocco, a similar organization was created, and the Moroccan goumiers particularly distinguished themselves during the second world war, in Italy and the south of France [see also **MAKĪZEN**].

Bibliography: W. Esterhazy, *De la domination turque dans l'ancienne Régence d'Alger*, Paris 1840, 261 ff.; Soualah, *Cours moyen d'arabe parlé*, Algiers 1909, 100; Larcher, *Législation algérienne*, Paris 1903, i, no. 298, 147; Ménerville, *Dict. de Législation algérienne*, 20; *Circulaire du Gouverneur général de l'Algérie des 21-25 mars 1867*; Hugues and Lapra, *Code Algérien*, Paris 1878; *Arrêté du Gouvern. Général de l'Algérie du 11 Dec. 1872*, art. 4; *Circulaire du Gouvern. Général de l'Algérie* of 29 April 1910. (A. COUR)

× **GÜMRÜK** [see **MAKS**].

— **GÜMÜLDJINA** [see Supplement].

× **GÜMÜSH-KHĀNE** (modern spelling Gümüşhane), literally "the house of silver, the town of silver", mining centre and town of Asia Minor, principal town of a *vilâyet*, on the road from Trabzon to Erzurum. The evolution of the town went through two distinct phases. (1) As a mining centre. It is probably Gümüş-khane to which Marco Polo refers when he writes (xxii) of silver mines in the region of Bayburt. In any case the town was known by this name (Kumish) in the time of Ibn Baṭṭūṭa (tr. Gibb, Cambridge 1962, ii, 436). Situated at an altitude of about 5,000 ft., built in an amphitheatre on the steep slopes of the Musalla deresi (a left tributary of the Harşit çay), the ancient town, which during the whole of the Ottoman period was a busy centre for the mining of argentiferous lead, under a system of state encouragement and supervision (see N. Çağatay, in *AÜDTCD*, ii (1943), 124), was "important and lively" in the 17th century (Hâdjidjî Khalifa, *Diḥānnumā*, 622, 623). But by the beginning of the 19th century the mines were in complete decline; in 1836, they employed no more than 50 or 60 workers and it was no longer profitable to work them. They were therefore closed, particularly because of the lack of fuel due to the deforestation of the area, in the middle of the 19th century; then, after a last attempt to work them in 1883, closed finally a few years later. (2) As a town on a main route. The main centre of the town then gradually moved towards the Harşit valley 2½ miles away, along which at first were scattered country houses surrounded by gardens and orchards, which provided at the end of the 19th century an important export of dried and preserved fruit (pears, plums, apricots, etc.). Gradually a commercial, and then an administrative, centre arose there along the main route from Trabzon to Erzurum. The decline of the old town was completed by the Russian occupation in 1916-18, which left it half in ruins, and by the exodus of the important Greek and Armenian minority (even so late as the beginning of the 20th century, the Greeks formed half of the 3,000 inhabitants). Today all the commerce and administration is concentrated in the new town. Pop., 1960, 5,312.

Bibliography: apart from the works cited and the articles of J. H. Mordtmann in *EI*¹ and of B. Darkot in *IA*, see Ewliyā Çelebi, *Seyâhatnâme*, ii, 343. Gümüş-khâne, situated on the main route from Trabzon to Iran, was visited and described in the 19th century by many European travellers; see especially W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor*, London 1842, i, 168-9, ii, 234-8 (detailed analysis of the position of the mines before they

were closed); Th. Deyrolle, *Voyage dans le Lazistan et l'Arménie*, in *Le tour du monde*, Paris 1875 (xxix), 22-4 for the period of the growth of the new town and the trade in fruit in 1869.

(X. DE PLANHOL)

† **GÜMÜSHTEGIN**, name of various Turkish chiefs, particularly the Dānişmendid prince known also as Amīr Ghāzī [see **DĀNİŞMENDİDS**] and the atabeg of Aleppo [see **ZANGİDS**]. (ED.)

— **GUNBADH** [see **KUBBA**].

† **GUNBADH-I KĀBŪS**, the second town of Gurgān province, Iran, 110 km by road north-east of the provincial headquarters at Gurgān [q.v.], with an estimated population of 10,000 in 1956. Five km west of Gunbad (as it is popularly called) lie the ruins of the mediaeval city of Djurdjān, near the shrine said to be that of the 'Alid Yahyā b. Zayd. The modern town is named from the mausoleum of the Ziyārid Kābūs b. Washmgir, still standing at the northern end of the main street. It is a cylindrical brick tower 167 feet high, placed on an artificial mound 32 feet above the plain. Angular buttresses divide the sides into ten panels, the exterior diameter being 48 feet. Above the door a band of Arabic inscriptions in simple Kufic philosophically name the structure as the *ḥaṣr* ('palace') of Kābūs, ordered during his lifetime in 397/1006-7, or 375 by solar reckoning (i.e., the Era of Yazdagird III commencing A.D. 632). The monument is nowadays much admired for its structural strength and simplicity.

Bibliography: A. Godard in A.U. Pope (ed.), *A survey of Persian art*, ii, 970-4; *RCEA*, vi, 62 (No. 2118); E. Diez, *Churasanische Baudenkmäler*, i, 39-43, 100-6; B. Dorn, *Caspia*, 91.

(A. D. H. BIVAR)

— **GUNS, GUNNERY** [see **BĀRŪD**].

× **GÜNTĒKIN, REŞĀT NURĪ** [see **REŞĀD NŪRĪ GÜNTĒKIN**].

— **GŪRĀN**, an Iranian people, now reduced to between 4,000 and 5,000 houses, inhabiting an area north of the main road from Kirmānshāh to the Persian frontier near Kaşr-i Shīrīn and comprising the slopes of the Kūh-i Shāhān—Dālāhū mountain. The Gūrān 'capital' is Gahwāra, lying 60 km. due west of Kirmānshāh in the valley of the Zimkān, a southern tributary of the Sīrwān. An isolated community occupies the village of Kandūla, 40 km. north-east of Kirmānshāh, near the site of Dinawar. Other, more numerous branches are formed by the Bādjalān and the tribes of the Hawrāmān [q.v.].

An older form of the name was certainly Gōrān (< *Gāwrān-), as it is so preserved in Kurdish dialects, while Gūrān itself has undergone the sound-change *ō, ū > ū, ū* respectively (v. *infra*). It is thus difficult to reconcile the name with that of the Γουρᾶνιοι, mentioned by Strabo, xi, 14, 14, as neighbours of the Medes. The origin of the name is more probably to be sought in a form *gāw-bāra-kān 'ox-riders' (v. Minorsky, *op. cit. infra*). This name is connected with the Caspian provinces, as also is the place-name Gīlān, which is of frequent occurrence among the Gūrān. The inference that their original home lay near the Caspian is further supported by the evidence of their language. Just as the closely related Zāzā [q.v.], or Dimli, people moved west into classical Armenia, so the proto-Gūrān appear to have migrated south and peopled the whole southern Zagros area. Later they were largely submerged by an expansion of the Kurds, also from the north, but their language has left its mark on the ('Central') Kurdish of their conquerors.

Ibn Khurradādhbih, 14, preserves the older form

28 SUBAT 1992

Gümüşhane 52) Sakaoğlu, Saim:

Gümüşhane Masalları. Metin Toplama ve Tahlil. Ankara, 1973. XV,
700 S..

(Atatürk Üniversitesi Yayınları ; 298 : Edebiyat Fakültesi
Yayınları ; 60)

Sign.: 53594

α 209) Gümüşhane İl Yıllığı : 1967:
Ankara, [1968]. 5 + 283 S. + zahlr. Abb. + Tab. + Karten.
(Gümüşhane)
Sign. : 58921

α 210) Cumhuriyetin 50. Yılında Gümüşhane:
1973 İl Yıllığı. Ankara, 1974. 168 S. : zahlr. Abb. + Tab. +
Karten.
(Gümüşhane)
Sign. : 64027

03 KASIM 1992

GÜMÜŞHANE İLİ
"AYDINTEPE İLÇESİ YERALTI ŞEHİRİ KALINTILARI
VE KORUNMASI"

Cemal YILDIZER

1. Giriş

Aydıntepe İlçesi Yeraltı Şehri Kalıntıları ve Korunması hakkında hazırlanan bu bildiğe, bir bilim adamı veya konunun uzmanı bir arkeolog olarak değilde, İlçede görev yürüten bir idarecinin mahallinde yapmış olduğu inceleme, gözlem ve yerli halktan edinilen duyumlara göre hazırlanmaya ve sunulmaya çalışılmıştır. Bildirgedeki Yeraltı Şehri ile ilgili tanım ve özellikleri ifade ediş şeklinde noksanlıklar olabilir.

Dil Tarih Coğrafya Fakültemizin Ülkemiz genelinde düzenlemiş olduğu böylesine bir sempozyumda, asırlardan beri var olan ve sahip çıkulamayan bir kültür hazinesinin, seçkin bir topluluk önünde dile getirilmesi fırsatı verilmesinden dolayı, organizasyonda emeği geçenlere şükranlarımızı sunarım.

Aydıntepe Yeraltı Şehri Kalıntılarına girmeden önce Aydıntepe (HART) İlçesinin tarihçesi ve tanıtımı hakkında kısaca bilgi arz etmek isterim.

2. İlçenin Tarihçesi ve Kısaca Tanıtımı:

Aydıntepe İlçesinin tarihi Bayburt İlçesinin tarihi kadar eski olup, tek başına ifade etmek mümkün değildir. Yörede Persler, Romalılar ve Bizanslılar tarihi süreç içerisinde egemen olmuşlardır.

1071 Malazgirt Zaferiyle önce Selçukluların İdaresine, daha sonra da Danişmentlilerin yönetimine katılmıştır. 1230 yılında Alaattin Keykubat buraları Anadolu Selçuklu Devletine bağlamıştır.

Bir ara Ertana Oğullarının eline geçen yöre, daha sonraları Akkoyunluların idaresinde kalmıştır. Çaldıran savaşından sonra (1514) kesin olarak Osmanlıların eline geçmiştir.

A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Dergisi, c. XXXIV / sayı 1-2, s. 457-465

1990 - Ankara

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

1987-1988

İLLERDEKİ MESLEK YÜKSEKOKULLARI

1. ANTALYA (Akdeniz Üniversitesi)
Antalya MYO.
2. BURDUR (Akdeniz Üniversitesi)
Burdur MYO.
3. ISPARTA (Akdeniz Üniversitesi)
Isparta MYO.
4. ESKİŞEHİR (Anadolu Üni.)
Meslek YO.
5. AFYON (Anadolu Üni.)
Afyon MYO.
6. BİLECİK (Anadolu Üni.)
Bilecik MYO.
7. KÜTAHYA (Anadolu Üni.)
Kütahya MYO.
8. ÇANKIRI (Ankara Üni.)
Çankırı MYO.
9. KASTAMONU (Ankara Üni.)
Kastamonu MYO.
10. ERZURUM (Atatürk Üni.)
Erzurum MYO.
11. ERZİNCAN (Atatürk Üni.)
Erzincan MYO.
12. İSTANBUL (Boğaziçi Üni.)
Meslek YO.
13. SIVAS (Cumhuriyet Üni.)
Sivas MYO.
14. TOKAT (Cumhuriyet Üni.)
Tokat MYO.
15. ANTAKYA (Çukurova Üni.)
Antakya MYO.
16. MERSİN (Çukurova Üni.)
Mersin MYO.
17. DİYARBAKIR (Dicle Üni.)
Diyarbakır MYO.
18. URFA (Dicle Üni.)
Urfa MYO.
19. MARDİN (Dicle Üni.)
Mardin MYO.
20. İZMİR (Dokuz Eylül Üni.)
İzmir MYO.
21. DENİZLİ (Dokuz Eylül Üni.)
Denizli MYO.
22. İZMİR (Ege Üni.)
İzmir MYO.
23. UŞAK (Ege Üni.)
Uşak MYO.
24. KAYSERİ (Erciyes Üni.)
Kayseri MYO.
25. YOZGAT (Erciyes Üni.)
Yozgat MYO.
26. ELAZIĞ (Fırat Üni.)
Elazığ MYO.
27. BİNGÖL (Fırat Üni.)
Bingöl MYO.
28. TUNCELİ (Fırat Üni.)
Tunceli MYO.
29. MUŞ (Fırat Üni.)
Muş MYO.
30. ANKARA (Gazi Üni.)
Maliye-Meslek YO.
Tapu Kadastro MYO.
Sağlık Hizmetleri MYO.
31. BOLU (Gazi Üniversitesi)
Bolu MYO.
32. KIRŞEHİR (Gazi Üni.)
Kırşehir MYO.
33. ANKARA (Hacettepe Üni.)
Ankara MYO.
Sağlık Hizmetleri MYO.
34. ZONGULDAK (Hacettepe Üni.)
Zonguldak MYO.
35. MALATYA (İnönü Üni.)
Malatya MYO.
36. ADIYAMAN (İnönü Üni.)
Adıyaman MYO.
37. İSTANBUL (İstanbul Üni.)
Teknik Bilimler M.Y.O.
Sağlık Hizmetleri MYO.
38. SAKARYA (İstanbul Tek. Üni.)
Sakarya MYO.

Masârîfât defterinin sonunda ; El-abdü'd-dâ'î Mehmed Emin. Elmüvellâ hilâfe Bikazâ-i Zağferanborlu ibaresi ile mühür bulunmaktadır⁷².

Peki vakıf gelirleri giderlerden fazla olursa ne olacaktır? Vâkıf İzzet Mehmet Paşa; artan gelirlerle Zağferanborlu'nun münasip mahallerinden vakfa akar satın alınmasını istemiştir⁷³.

Sonuç

Aslen Safranbolulu olan İzzet Mehmet Paşa vefakâr bir insan olduğunu Safranbolu'ya yaptırdığı câmi, çeşme, saat kulesi gibi hayır eserleriyle göstermiştir. Paşa, yaptırdığı bu hayratın giderlerini de unutmamış, hayratının bütün giderlerini rahat bir şekilde karşılayabilecek kadar dükkan satın almış veya yaptırmış, onların kirası ile de vakfın giderlerinin karşılanmasını istemiştir. Kısaca yaptırdığı hayratın masraflarını cemaate yük olarak bırakmamıştır.

Vakıfta; ders-i 'âm, vâ'iz, imâm-ı evvel, imâm-ı sâni, müezzin-i evvel, müezzin-i sâni, kayyım-ı evvel, kayyım-ı sâni, bevvâb, ser-mahfil-i devir-hân, devir-hân-ı sâni, devir-hân-ı sâlis, devir-hân-ı râbi', kâimmakâm-ı mütevellî, kâtib ve câbi, saatçi, şeyh-i tekye, râh-âbî gibi görevliler bulunmaktadır.

Vakıfta görev yapan ders-i 'âmın, vâ'izin, imamların, müezzinlerin, kayyımların, kapıcının, devir-hânların, Kâimmakâm-ı Mütevellînin, gelirleri toplayan ve kayda geçiren câbi ve kâtibin, saatçinin, tekkenin şeyhinin, su yollarının bakımı ve onarımı ile uğraşan râh-âbînin 1219 Muharrem ayı başından Zilhicce ayı sonuna kadar (12/04/1804-31/03/1805) alacakları yevmiye, bir senede alacakları toplam ücret ile ramazâniyeleri bütün ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Yine vakıf çalışanlarının yapmakla yükümlü oldukları her bir görev de ayrıntılı olarak kayda geçirilmiştir. Bütün vakıf görevlileri ramazâniye adı altında ek bir ücret de almışlardır. Ramazâniye olarak; Kâimmakâm-ı Mütevellî 40 kuruş alırken; saatçi, saatçilik ve topçuluk için ayrı ayrı 18 kuruş, diğer görevliler ise 18'er kuruş ücret almışlardır. Görevliler içinde en fazla ücreti camii'nin birinci imamı almaktadır. Buna bağlı olarak haliyle en fazla görev ve sorumluluğu olan da camii'nin birinci imamıdır.

Vâkıf; vakfiyenin kayda alındığı 1796 tarihinden 1805 tarihine kadar yeni bir çok müsakkafâtı vakfa kazandırmıştır. Yani vakıf sürekli bir gelişme halinde dinamik bir yapıya sahiptir diyebiliriz. Bu gelişmede mütevellînin vakfiyede vakfın gelişmesi için koydurmuş olduğu şartların etkisi büyüktür.

Vakıfta çalışacak kişilerin yapacakları göreve en uygun kişiler olmasına dikkat edilmiş ve hangi vasıfları haiz olması gerektiği vakfiyede ayrıntılarıyla belirtilmiştir.

Son söz olarak; Peygamberin şu hadisinin İzzet Mahmut Paşa'yı harekete geçirdiğini söyleyebiliriz: "Bir kimse Müslümanlar arasında güzel bir çığır açar da o âdet başkaları tarafından da uygulanırsa, onu uygulayanların sevaplarının bir katı - kendilerinin sevaplarında bir eksiklik olmaksızın - o kişiye de verilir".

Yay. Haz. Kenan İNAN vd., Karadeniz Tarihi Sempozyumu

(25-26 Mayıs 2005), c. I, 2007, Trabzon, s. 347-372

GÜMÜŞHANE ADI HAKKINDA (Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından)

Dr. Selahattin TOZLU*

Giriş

Şimdiye kadar Gümüşhane adı hakkında yanlış bir kanaat oluşmuştur. Bu yanlış ilkin ben de yazıya geçirmiş, fakat, sonradan düzeltmişim. Benim hatamın iki sebebi vardı: Birincisi, Türkiye'de Batılıların araştırmaları hemen hiç kritik edilmeden makbul sayılıyordu. İkincisi ise, Türk araştırmacılar genellikle etüt ettikleri yer ve bölgelerin ilk tarihleri hakkındaki kaynaklara bakmamakta ve bu bilgileri çoğu zaman amatörlerden aktarmaktadır. Ben, metinde işaret edilecek olan bu yanlış amatör bir kaynaktan almamışım. Fakat, bilimsel zannedilen kaynağın amatörden de beter olduğunu anlamak için asıl kaynaklara bir daha bakmak gerektiğini tecrübeyle yaşadım.

Türkiye gibi, "okumaları tarafından ahalisinin kafası karıştırılmış bir ülkede", durum bilimsellikten öte anlamlar içermektedir. Bu da, bin yıllık köyünü, kasabasını veya şehrini başka bir millete ait görme şuursuzluğudur. Bu yanlış suuru Anadolu'da yaymak için ellerinden geleni yapan yerliler vardır ve onların misyonerliği sayesinde bugüne gelinmiştir. On yıldan fazladır tarihi üzerinde çalıştığım Erzurum, Ağrı, Kars, Bayburt, Trabzon, Erzincan ve Gümüşhane'deki müşahedelerimin tamamı bu yöndedir. Diğer taraftan, bilhassa mahalli ve mülki idareler vasıtasıyla hazırlanan kitaplarda da benzer ifadelerle fazlasıyla rastlanmaktadır.

Nitekim, aynı tecrübeler başka tarihçiler tarafından da yaşanmıştır. Aşağıda aynen aktarılan pasaj, bir Osmanlı Tarihi Uzmanına aittir:

"19. asırdaki demografik ve etnik yapıların tesiri altındaki bir kısım entelektüellerin, Ege bölgesindeki şehir merkezlerinde temerküz etmiş ve nüfus itibarıyla kalabalık gayrimüslim nüfusun hatıralarına bakarak, bölgenin Türk hakimiyetine girişinden beri aynı durumda kaldığı, hatta Müslüman nüfusun dahi ihtidalarla (dininden dönme) oluştuğu kanaatleri, bir kısım bölge sakinlerine bile yansımış gibidir. Bugün Anadolu'nun diğer bazı yerlerindeki gibi bu bölgedeki bir kısım köylere gidildiğinde, buralarda yaşayanlardan genellikle köylerinin nasıl, ne şekilde ve kimler tarafından kurulduğu hakkında tatminkâr cevaplar boşuna beklenir. Hatta, bir kısım köylülerin bilinçsiz bir şekilde top-

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, KKEF., Tarih Eğt. ABD., 25240-ERZURUM.

⁷² S. Ş. S. Nr: 2113, Vr: 22/a.

⁷³ İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi; Nr: 1624, Vr: 5/b.

Avrupalı Seyyahların Tasvirlerinde

Gümüşhane ve Çevresi

Necmettin ALKAN*

Özet

Osmanlı coğrafyasının diğer bölgeleri gibi, Gümüşhane ve çevresi de başta Almanlar olmak üzere birçok Avrupalı'nın alakasını fazlasıyla çekmiştir. Gerek Gümüşhane'nin Trabzon-Tebriz ticaret yolu üzerinde bulunması ve gerekse gümüş madeni yatakları bakımından zengin olması, buraya olan alakanın başlıca nedenleri olarak gösterilebilir.

Bu çalışma kapsamında, Prusya'nın Trabzon Konsolosu Otto von Blau, H. Barth, Carl Ritter ve Kölnische Zeitung'un muhabiri olmak üzere sadece dört farklı seyyahın 1858-1896 yılları arasında yayımlanmış oldukları hatıratları ele alınmıştır. Adı geçen seyyahlar hâricinde Carl Ritter'nun bir çalışmasında belirttiği İngiliz ve Fransız seyyahlar da aynı şekilde bölge hakkında izlenimlerini kaleme almışlardır. Makalemizde bunların da tespitlerine yer verilmiştir.

Hatıratlarda Gümüşhane ve çevresinin coğrafi tasvirleri çok canlı bir şekilde yapılmaktadır. Bölgeden geçen ticaret yolunun oldukça dik, dar ve bakımsız olduğu; yol boyunca çeşitli hanların ve hangarların bulunduğu; şehrin bir dağın dik yamacına ve kayalar arasına kurulduğu; şehrin hemen aşağısında uzanan uzunca vadide meyve bahçelerinin yer aldığı belirtilmektedir. Yetiştirilen başlıca meyveler arasında elma, armut, dut ve cevizdir. Gümüşhane'nin gümüş maden ocaklarının halen işletilmesine rağmen, yeterince gelirin ve verimin sağlanamadığı ifade edilmektedir. Şehir merkezinde ve çevresinde meskûn olan ahali hakkında yazılanlara gelince, bunların ekserisinin Ermeni olduğu belirtilmektedir. Gerçekte buradaki Ermeni nüfus hiçbir zaman genel nüfusa göre yüzde bir veya ikiyi geçmemesine rağmen, seyyahların böylesine iddialarda bulunmalarının nedeni, tamamen siyasi ve dini tarafgirlik olsa gerekir. Güzergâhta gördükleri Gümüşhanelileri ise genel olarak, cömert ve iyi insanlar olarak tasvir etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Trabzon, Otto von Blau, H. Barth, Carl Ritter, Kölnische Zeitung, Müslüman, Osmanlı, Ermeni, Gümüş Madeni, Elma, Armut, Kervan, Han.

* Doç. Dr.; KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

22 HAZ 2010

MADDE 104 İLÂNDİRTAN
SONRA GELİR DOKÜMAN

GÜMÜŞHANE VALİLİĞİ

GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE GÜMÜŞHANE
SEMPOZYUMU
(13-17 Haziran 1990)

Bildirileri basıma hazırlayan
Prof.Dr.Nasuhi Ünal KARAARSLAN

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	25379
Tasnif No:	956.12 GEG.G

ANKARA-1991

06 MAYIS 1994

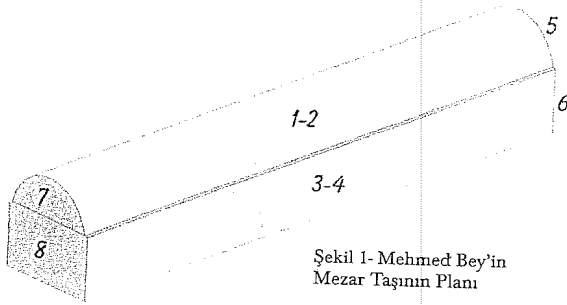
Mehmet Çayırdağ

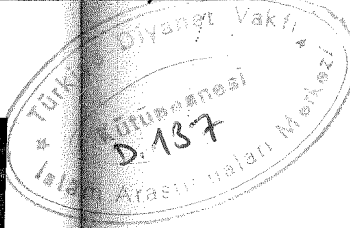
Resim 4- Mehmed Bey'in Mezar Taşının 5. ve 6. yüzü

Resim 5- Mehmed Bey'in Mezar Taşının 7. ve 8. yüzü

Şekil 1- Mehmed Bey'in Mezar Taşının Planı

XVII. YÜZYILIN ORTALARINDA GÜMÜŞHANE (TORUL) KAZASI

BİLGEHAN PAMUK*

Giriş

Osmanlı Devleti açısından XVI. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan hadiseler, XVII. yüzyılda sistem değişikliğini kaçınılmaz kıldı. Timar sistemi hızla çözümlenerek işleyemez hale geldi. Timar sisteminin uygulandığı topraklardaki vergilendirilebilir ekonomik etkinliklerin ve insan kaynaklarının yerinde tespit ve kaydı içerdiği açısından istatistiksel analize uygun en zengin sayısal veriler sunan klasik tahrir sayımları da işlevselliğini kaybetti¹. Dolayısıyla iskân, demografi ve vergiler bağlamında çok önemli olan bilgilerin bir arada bulunduğu tahrir defterleri yazımı neredeyse terk edildi. Bunun yanı sıra timar olarak tasarruf edilen mirî araziler mukataalaştırıldı². Bu süreçte timar sisteminin eski önemini kaybetmesiyle birlikte avâruz vergisi, merkezî maliye açısından giderek ön plana çıktı. Böylelikle avâruz vergisinin tahsili açısından önem arz eden avâruz tahrirleri yapılmaya başlandı³. Karanlık dönem olarak zikredilen XVII. yüzyıl için mufassal olarak hazırlanan avâruz defterleri, Osmanlı sosyal tarihinin çeşitli yönlerden tahlil edilebilmesi açısından kıymetli bilgiler içermekteydi⁴.

XVII. yüzyılda değişim ve yeniden yapılanma içerisindeki Osmanlı Devleti'nde mufassal olarak hazırlanan avâruz defterlerinde yerleşim birimlerindeki avâruz vergisini ödeyebilecek haneler kayıtlıydı. Bunların arasında

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi (e-mail: bilgehan@atauni.edu.tr - bilgehe@yahoo.com)

¹ Oktay Özel, "Avâruz ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ed. Halil İnalçık-Şevket Pamuk, Ankara, 2000, s.35.

² Mehmet Öz-Fatma Acun, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâruz Defteri (1642-1643 Tarihli)*, Ankara, 2008, s.XVII.

³ Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avâruz Defteri (1642)*, Ankara, 2008, s.XIII.

⁴ Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660*, Leiden, 1996, pp.100-108; Linda Darling, "Mali Belgeler ve Osmanlı Tarihi; Yeni Binyıl İçin Bazı Hedefler", *Osmanlılar III*, Ankara, 1999, s.137-138.

07 EYLÜL 2009
MADDE YAYINLANDI
SINIRLARIN İÇİN İNCELEME

144822

GÜMÜŞHANE VE ÇEVRESİNİN TARİHİ - SANAT ESERLERİ

(1969/1971)

GÜLYÜZ (AKAGÜN) USLU
Kabataş Erkek Lisesi Sanat Tarihi Öğretmeni

Türkiye Eşyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	144822
Tas. No:	956.12 USL. G

İSTANBUL
1980

A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Dergisi, c. XXXIV / sayı: 1-2,

s. 387-393, 1990 - Ankara.

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

03 KASIM 1992

GÜMÜŞHANE VE ÇEVRESİNDEKİ TARİHİ KALINTILARIN KORUNMALARI VE RESTORASYONLARI İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Salih ÇUBUKÇU

Doğu Karadeniz Bölgesinin iç kesimlerinde yer alan Gümüşhane İli, Prehistorik devirlerden beri önemli yerleşim izlerinin bulunduğu bir bölge olarak dikkati çekmektedir. Bir yandan Trabzon, Giresun ve Rize gibi sahil şehirleri, bir yandan da Erzurum, Erzincan gibi Doğu Anadolu Bölge illeri ile komşu bulunması Gümüşhane'nin ılık ve bol yağışlı geçen Karadeniz iklimi ile soğuk, sert ve kurak geçen karasal iklimden etkilenmesini sağlamıştır.

Tüm medeniyetlerin kurulup gelişmesinde önemli rol oynayan göl ve akarsu kenarları, iklim, deniz seviyesinden yükseklik, bitki örtüsü gibi coğrafi faktörler, Gümüşhane ve çevresinde de medeniyetlerin kurulmasında etkili olmuştur. Böylece şehrin kurulduğu yıllardan günümüze kadar geçen dönemde çevrede kurulmuş pek çok devletin bu çevreyi de kontrolleri altında bulundurdukları anlaşılmaktadır.

Prehistorik devirleri takiben Hitit, Urartu, Pers, Sasani, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Rum ve Pontus Devletleri ile Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunlu ve Osmanlıların egemenlik sınırları içinde bulunan Gümüşhane ve çevresinde bu devletlerin geliştirdikleri medeniyetlerin canlı izlerini bugün de bulmak mümkündür.

Gümüşhane, tarihte Türklerle ilk defa 1048 M. yılında tanışmıştır. O yıllarda Erzurum-Bayburt üzerinden gelerek Trabzon'a akınlarda bulunan Selçuklu ordularının komutanı Tuğrul Bey'in çevreyi kısa bir süre için Selçuklu topraklarına kattığı bilinmektedir. Daha sonraları çevredeki Türk beylikleriyle Rum-Pontus Devleti arasında çekişmelerle sahne olan Gümüşhane ve Çevresinde Türklerin kontrolü zamanla artmış ve 1461 yılında Fatih'in Trabzon'u fethi ile birlikte çevrede tam ve kesin olarak Türk hâkimiyeti kurulmuştur.

dık Viedâni, *Halvetiye silsilesi (Tomâr-ı furuk-ı 'alîya)*; E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, I, 374; Tahsin Yazıcı, *İbrahim Gülşeni ve tarikati (me'zûniyet tezi, Türkiyat, nr. 194)*. (KASIM KUFRALI.)

GÜMÜŞHÂNE, Trabzon — Erzurum caddesi üzerinde aynı isimli vilâyete merkez olan şehirdir.

Gümüşhâne, Karadeniz'e dökülen Harşit (Harşut) çayının dağlar arasına gömülmüş vâdisi boyunca, kilometrelerce mesâfe üzerinde devam eden bahçeler ve evler dizisi ile yamaç düzlüklerine kümeler hâlinde serpilmüş küçük mahallelerden mürekkeptir. Şehrin bugünkü iskân kesâfeti, Harşit vâdisi tabanının bir az genişlediği yerde, deniz seviyesinden takriben 1.150 m. irtifâda bulunmaktadır. Eski Gümüşhâne, burada vâdiye soldan iltihak eden Musalla deresi yamaçlarına anfiteatr şeklinde yerleşmek suretiyle, 2.150 m. irtifâda bir dağın sırtlarına doğru hemen 1.500 m.'ye kadar tırmanmakta idi. Gerek bu yüksek kısım, gerekse vâdi zemininde, yol boyunda uzanan evlerden mürekkep olan yeni Gümüşhâne, birinci cihan harbi sırasında (19 temmûz 1916), rus kuvvetleri tarafından, işgâl edilmiş ve bu kuvvetler çekildikten sonra, ermeni müstevlilerin tard edilmesi suretiyle, 28 şubat 1918'de, hemen tamâmiyle harap bir hâlde, istirdat edilmiştir. Bu tarihlerden sonra eski Gümüşhâne yarı metruk kalmış; hâlbuki yeni şehir hükümet binaları, oteller ve husûsi inşaat ile canlanmıştır.

Mevkileri eski Gümüşhâne civarında olan mâdenlerin ilk defa ne zaman işletilmiş olduğu, kat'i olarak, mâlûm değildir. Osmanlı hâkimiyeti altında bu mâdenlerin vakit-vakit işletildiği ve burada gümüş sikkeler basıldığı mâlûmdur. *Cihânumâ* mâden ocakları yakınında mevcut „azim ve mâmûr kasaba“dan bahseder. Bu şehrin rümlardan ve bir miktar da ermeniden mürekkep olan hıristiyan nüfusu, ilk defa 1829 osmanlı-rus harbi sırasında, kısmen hieret etmiş; birinci cihan harbinde ise, rus işgâlini tâkip eden ermeni istilâsı esnâsında, müslümanlar büyük zarara uğramışlardır. Gümüşhâne mâdenlerinin, en son olarak, 1883'te bir ecnebi şirket tarafından işletilmesine teşebbüs edilmiş ise de, hâsîlât işletme masrafını koruyamadığından, bir kaç sene sonra, faâliyet tâtîl edilmiştir. Son senelerde yapılan araştırmalara göre, burada bulunan cevher, kurşun ve gümüş ile berâber, çinko ve bir az da altın ihtivâ eden piritlerden ibârettir.

Bugün Gümüşhâne'nin başlıca ehemmiyeti, Erzurum ve havâlisini Karadeniz kıyısına (Trabzon) bağlayan büyük yol (İran transit caddesi) üzerinde konak yeri olmasından ve tâli dere-

cede bahçelerinin meyva mahsûlünün (kiraz, vişne ve bilhassa elma) ihrâcından ileri gelmektedir. Bu ise, halkın geçimine kâfi gelmediğinden, gümüşhanelilerin bir kısmı reñberlik, bahçivanlık ve fırıncılık gibi işler için, vakit-vakit başka yerlere gitmektedirler. 1945 sayımına göre, şehrin nüfusu 3.894'ten ibâret idi ki, bu kasabanın merkez olduğu vilâyete bir kaza olarak bağlı bulunan Bayburt [b. bk.]'un 10.000'e yakın nüfuslu olması, bayburtluları, vakit-vakit kendi kasabalarının vilâyet merkezi ittihazını istemeğe sevk etmektedir.

Osmanlı hâkimiyetinin ilk asırlarında Erzurum eyâletine bağlı olan ve daha sonra Trabzon vilâyetine bağlanan Gümüşhâne, cümhuriyetin kuruluşu sıralarında bir sancak iken, 1925'ten itibaren vilâyet hâline konmuştur. Bugün bu vilâyetin 10.100 km². arâzisi üzerinde, 1945 sayımına göre, 190.130 nüfusu vardır. Vilâyet Gümüşhâne, Bayburt, Kelkit, Şiran ve Torul kazalarına ayrılmış olup, muhtarlık teşkilâtını hâiz 513 köyü ihtivâ eder. Şehir ve vilâyetin bugünkü resmî imlâsı Gümüşhâne'dir.

Bibliyografya: Kâtib Çelebi, *Cihânumâ* (nşr. İbrahim Müteferrika), s. 423; *Trabzon vilâyeti sâlnâmesi*, 22. sene (1322 h.); V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, I, 123, v.d.; A. D. Mordtmann, *Anatolien*, s. 423; Ch. Texier, *Asie Mineure*, s. 592; V. Kovenko, *Gümüşhâne'nin simli kurşun mâdenleri* (MTA mec., 3/4, Ankara, 1941, s. 283 v.d.). (BESİM DARKOT.)

GÜRCİ. [Bk. GÜRCİSTAN.]

GÜRCİSTAN (yunan ve lâtin müelliflerinde İBERYA, İVERYA, İVRYA, erm. VİRK, VRATS ve VERYA; arap müelliflerinde CURZÂN, CURYÂ, KURC, AL-KURC; avrupalılarda GEORGIE, rus. GRUZYA; gürcülerde ise, efsânevi cedleri Kartlos'a izâfetle, kendilerine verdikleri Kartvel adından, SAKARTVELO), IV (m. ö.) asırdan beri, münhasıran Suram (Lik) dağlarının doğusunda, cenûbî Kafkasya'nın orta bölgesinde, Kür ırmağı havzasında, garpta — Kolchida (Eger), şimalde — Kafkasya sıra dağlarının orta kısmı, cenûpta — Ermenistan ve doguda — Albanya (bugünkü şimalî Azerbaycan) ile hudutlanmış bir memlekettir.

Kafkasya milletlerinin Yâfes'in oğlu Targamos (Torgoma)'tan geldiği hakkında efsânevi nakleden Saint Martin (II, 57, 176 v.d.)'e göre, gürcülerin efsânevi cedleri ve Targoma'nın ikinci oğlu Kartlos, şarkta Tiflis altındaki Borçalı çay ağzından garpta Suram dağlarına kadar olan bölgede yerleşmiş ve Kartvel kavmi bundan türemiştir. Kartvel adının gürcülerin ilk ana yurtları olarak alınan ve Chaldea (Kalde) ile ilgili sanılan Kardû'dan geldiği

**TRABZON
SALNAMELERİ'NDE
GÜMÜŞHANE SANCAĞI**

Hazırlayan

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	25373
Tasnif No:	058.35612 T.R.A.S

SABRİ ÖZCAN SAN

*Özge / Kızı
Kütüphanede mevcuttur*

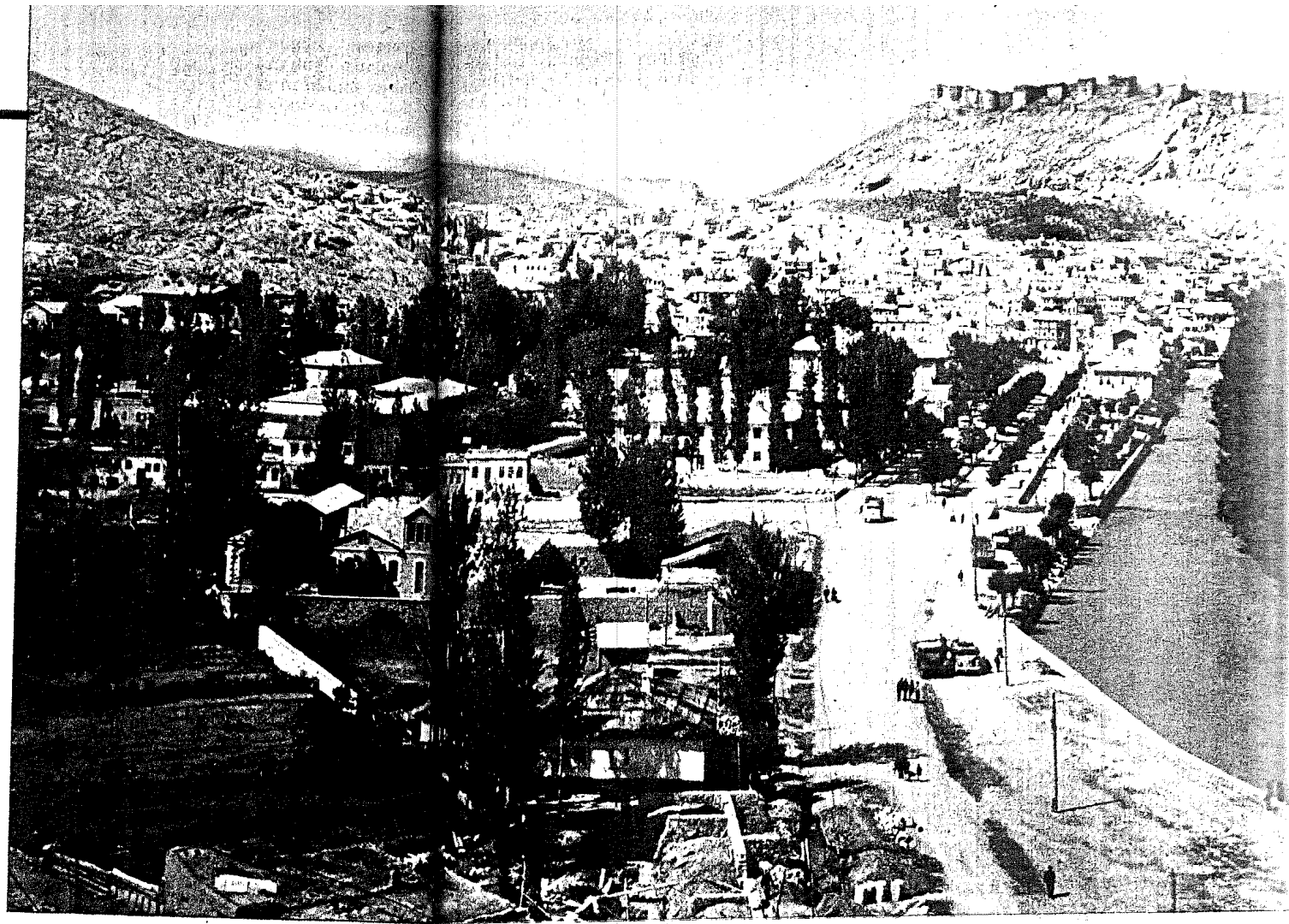
06 MAYIS 1996

Hayat Tarîh Mecmuası, yıl: 3 / sayı: 12, 1. Ocak 1968

s. 220 - 224 P. 1053

1055'ten
beri Türk
ülkesi
olan bir
kuzey-doğu
vilâyetimiz

MADDİ HAYAT İNDİKTAN
SONRA GÜLLEN DÜĞÜMÜN

GÜMÜŞANE

BUNDAN bir asır önce, 1869'da kuzey-doğu Anadolu'da seyahat eden Avrupalı bir yazar M. Théophile Deyrolle, Trabzon'dan Bayburt'a kadar olan seyahatini şöyle anlatıyor:

«Trabzon'dan ayrılınca, Değirmendere'yi takip eden o yoldan Mühürçü'ye kadar gittik. Orada, yol üçe ayrılıyordu. Mevsime göre Gümüşane ve Bayburt'a gitmek için bu üç yıldan biri tercih edilirmiş. Beni Gümüşane'ye götürecek katırcılar, Kitova Dağı'nın eteklerinden geçen yolu takip etmeye başladılar. Bir müddet sonra yolumuz gittikçe sarplaşmaya başladı. Ba-

zan doğrudan doğruya derelerin içinden gitmek zorunda kalıyorduk. Öyle ki, atlarımız, göğüslerine kadar suya gömülüydü. İlk geceyi bir handa geçirdikten sonra, tekrar yola koyulduk. Yol yine sarp, yine geçit vermez dağlardan aşıyordu. Karanlık Köprü diye anılan köprüyü geçtikten sonra, Şeytanlık Mahallesi'ne geldik. Burası, sahici bir mahalle değil, ama gerçekten adına lâyık bir yer. Dağlardaki bazalt kayalarının yığılış şekli, peri masallarını hatırlatıyor. İnsana dehşet veren yarıklarla birbirinden ayrılmış olan bu kayaların dibinden de beyaz köpükler

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2324
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLER İDİZİSİ: 579
Araştırma - İnceleme Dizisi : 22

Kitabın adı
RUSLARIN GÜMÜŞHANE İLİNİ İŞGALI

Yayın kodu
93.34.Y.0002.910
ISBN 975.11.0621.4

Baskı yılı
1993

Baskı adedi
5.000

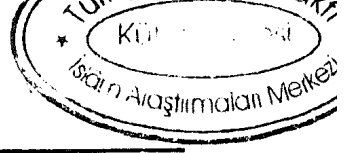
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

18 HAZİRAN 1993

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 21.1.1991 tarih ve 579 sayılı yazıları ile birinci defa 5.000 adet basılmıştır.

Araştırma - İnceleme Dizisi

RUSLARIN GÜMÜŞHANE İLİNİ İŞGALI

Sabri Özcan San

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	1 40443
İsmit No:	956-0743 SAN-R

İstanbul, 1993